

Čínska filozofia

Čínska filozofia je jedna z najvýznamnejších a najbohatších národných filozofií tvoriacich východnú filozofiu. Pôvodne sa zaoberala predovšetkým otázkami spoločenského života, problémom poriadku v spoločnosti. Čínsky filozof sa nepokúša podať úplný a bezchybný systém svetového názoru, v ktorom by všetky vzťahy a skutočnosti viditeľného i neviditeľného sveta našli jednoznačné vysvetlenie; ďalej, myslenie čínskeho filozofa sa neobmedzuje iba na poznanie, pretože to, čo nám ponúka, sú poukazy na bezprostredné prežívanie vyššej roviny skutočnosti, než je tá rovina, na ktorej sa ľudia vo svojom myslení spravidla pohybujú. Čínskemu mysliteľovi nejde o to, aby len usporiadal myšlienky ľudského rozumu, t. j. aby ich čo najviac zosúladiť a tam, kde sa ukazujú neriešiteľné protiklady, kriticky ich preskúmal a skorigoval, ale o to, aby posunul celé myslenie človeka o stupeň nižšie k bezprostrednému styku s pravými svetovými súvislosťami tak, aby myslenie prešlo do nazerania, a ďalej do prežívania, a odtiaľ rozhodne ovplyvnilo celý život.

Úvod do čínskej filozofie

Kultúrnu úroveň čínskej civilizácie prezrádza mimoriadne a dlhodobý vývoj v niekoľkých tisícročiach. Zaznamenané dejiny Číny siahajú k cisárom až tretieho tisícročia pr. Kr. Tradícia týmto vládcom pripisuje objav písma, inštitúcie manželstva, vytvorenie hudby a iné kultúrne činy zásadného významu. Číňania boli tiež skvelými poľnohospodármi; vedeli regulovať toky riek. A boli to tiež starí Číňania, ktorí sa preslávili vynálezmi porcelánu, strelného prachu, kompasu a papierových peňazí. Kultúrna úroveň čínskej civilizácie bola na tak vysokej úrovni aj vďaka vynikajúcej organizácii spoločnosti a štátu a určite svojím dielom prispelo tiež rozvinuté výtvarné umenie, keramika a taktiež literatúra v podobe čínskej lyrickej poézie. Čínsky jazyk a písmo sú vzhľadom na európske jazyky skutočným fenoménom. Vyžadujú si zvláštnu pozornosť, pretože len v kontúrach ich vnútornej štruktúry možno pochopiť, prečo čínskej filozofii nedominovala logika antického typu. Čínština je jednoslabičným jazykom. To znamená, že disponuje vo svojej slovnej zásobe len jednoslabičnými slovami, ktoré nepodliehajú ani časovaniu, ani skloňovaniu. Keďže počet slabík je obmedzený, význam slova závisí od prízvuku a nepochybne od kontextu. Od kontextu dokonca závisí aj určenie slovného druhu. Čínština totiž v praktickom súloví nerozlišuje slovný druh. Vedecká logika tak, ako bola rozpracovaná v antickom Grécku a západnom svete, a ktorá jestvuje v úzkom súvisi s gramatikou indoeurópskych jazykov rozlišujúcich subjekt a predikát, tak v čínskych podmienkach nemohla vzniknúť. Taktiež rozdielna jazyková štruktúra komplikuje zapisovanie abstraktných filozofických pojmov, aj preto čínska filozofia nadobúda svoje vlastné, pestré špecifiká.

Chronologické rozlíšenie čínskej filozofie

1. staroveká čínska filozofia (obdobie od 6. stor. do 2. storočia pr. Kr.);
2. stredoveká čínska filozofia (obdobie od 2. stor. pr. Kr. do 1000 po Kr.);
3. neokonfucianizmus (od r. 1000 do súčasnosti);
4. obdobie v súčasnej Číne po r. 1911.

Staroveká čínska filozofia- Konfucius

Konfucius (551 – 479 pr. Kr.) už v mladosti zriadil školu vo vlastnom dome, kde vyučoval žiakov dejiny, básnické umenie a formy slušného správania. Počas života sa venoval vydávaniu písomných pamiatok a spisovaniu kroniky svojej rodnej krajiny Lu. Povešť o jeho mravnej cnosti mu umožnila zastávať úrad ministra spravodlivosti. Konfucianizmus uznáva autoritu deviatich klasických kníh. Filozoficky najvýznamnejšou je Kniha premien. Je to zrejme najstarší zachovaný filozofický dokument vôbec. Konfucius v nej spísal učenie z dávnych cisárskych dôb a pridal vlastný komentár. Jadrom Knihy premien je učenie o ôsmich trigramoch – znakoch zložených z troch plných alebo prerušovaných čiar. Základných osem trigramov označuje rôzne prírodné sily, ktoré symbolizujú rozmanitý význam v ľudskom živote (sila, rozkoš, sláva, energia, prenikanie, nebezpečie, ustátie a poddajnosť). Číňania Knihu premien používajú aj na výklad budúcnosti a chápu ju ako kompendium najhlbších právd. Vlastnými klasickými knihami sú:

1. Hovory (zápis ústne tradovaných Konfuciových myšlienok),
2. Veľké učenie (autentické Konfuciove výroky),
3. Učenie stredú (v jej etike je postulovaná zásada, ktorá sa principiálne zhoduje s kategorickým imperatívom Immanuela Kanta),
4. kniha Konfuciovho žiaka Mencia.

Konfuciova filozofia

Konfucius je vo svojej filozofii primárne zameraný na človeka a jeho praktický život. Nevenuje sa logike, ani metafyzike. V oblasti metafyzických problémov (trebárs v otázke posmrtného života) sa mysliteľ prejavuje ako agnostik. Na prvom mieste stojí blaho ľudu. Nemu je podriadená celá Konfuciova zbierka zásad správania a mravných príkazov. Ako mravný ideál vidí Konfucius nie asketického svätca, ale človeka, ktorý nadobudol pravú životnú múdrosť. Je to človek cnostný, poctivý, úprimný, schopný formovať samého seba. Vnútorne a vonkajšia stránka jeho osobnosti sú v rovnováhe. Za dokonalú cnosť pritom Konfucius považuje lásku k blížnemu podporenú zlatým pravidlom: „Čo nechceš, aby druhí robili tebe, nerob ani ty im.“ Tým sa konfuciánska etika stáva príbuznou etike kresťanstva. Mravný ideál môže dosiahnuť ktorýkoľvek ušľachtilý človek (tun-c'), ktorý sa takým stáva, keď dodržiava li – normy správania založené na vzájomnej láske, spravodlivosti, múdrosti, mravnosti a úprimnosti. K ich dodržiavaniu sa vedie výchovou a sebazdokonaľovaním, vždy nenásilne. Svojím vlastným úsilím a činnosťou môže človek dotvárať svoj osud. Vzťah vládca k svojmu ľudu Konfucius postavil na príkladnosti. Vládca má byť mravným ideálom – vzorom pre ľud, ktorý nesmie vládnuť despoticky. Ľud však má byť ľuďom, ktorý sa poslušne vládcovi poddáva. Tu možno postrehnúť Konfuciove snahy o filozofické podchytenie usporiadania čínskych štátov. Konfucius sa vo svojej sociálnej a politickej filozofii nevyhol ani názorom na čínsky pedagogický systém. Jeho myšlienky ovplyvnili čínske školstvo na celé stáročia. Zdôrazňuje v nich výchovu nie k vedomostiam, ale výchovu k umeleckému cíteniu – obzvlášť k hudbe. A samozrejme podporil aj výchovu k slušnosti a mravnosti, pretože tie považoval za základ pre život v mieri, poctivosti a blahobyte. Po pôsobení veľkých Konfuciových žiakov sa na prelome letopočtov konfucianizmus transformoval na náboženstvo.

Lao-c'

Lao-c' sa narodil okolo roku 600 pr. Kr. Bol tak súčasníkom Konfucia, s ktorým sa údajne aj raz stretol. Hoci taoizmus nepozná priameho zakladateľa, pôvodné literárne spracovanie taoistických myšlienok prisudzujeme práve Lao-c'ovi v podobe knihy Tao-te-ťing – Kniha o ceste a cnosti. Tá obsahuje v 81 kapitolách jeho metafyzické, etické a politické názory. Charakter čínskeho jazyka umožňuje prisudzovať slovám veľa významov vo viacerých slovných druhoch. Preto aj tao ako základná idea taoizmu smie nadobúdať metafyzický, etický i politický zmysel.

Tao ako princíp

Tao z pohľadu Lao-c'ovej metafyziky je neuchopiteľný prazáklad sveta; je ničím nepodmienenou, večnou mierou všetkého, akýmsi absolútnom. Čínsky znak pre tao symbolizuje ustavičný kolobeh vesmíru, kruh nebies a zeme. Tao nepodlieha zmene, ani pohybu, ale je pôvodcom zmien a pohybov. Je to v pravom zmysle slova princíp existencie jestvujúcna.

Tao ako cesta

Tao v etickom zmysle je cestou zosúladenia svojho ja s večným princípom. Zosúladenie sa stáva harmóniou – harmóniou ja s tao. Úsilie o pravý stred, pokoj a dokonalé vnútorné vyrovnanie sa stáva typickým rysom čínskej filozofie, ktorý sa však na rozdiel od indickej filozofie nedosahuje askézou alebo odvratom od sveta, ale prostotou svojej mysle a pokojným hľadaním svojho osudu – svojej cesty tao. Prostota sa vyznačuje odmietnutím ťažiadostivosti. Praktickej taoistickej etike dominuje láska k blížnemu, nevynímajúca ani nepriateľov, čím sa rysuje paralela s kresťanstvom. Cesta tao prechádza skrze ticho a pokojné pozorovanie

prírodných dejov, pričom jej cieľom je osvietenie. Osvietený človek sa vracia k detskej jednoduchosti. Kto sa vzdá samého seba, koná skutky, ktoré sú v súlade s tao, s tao splýva a nadobúda nesmrteľnosť. Je vyrovnaný, povznesený a slobodný. Jeho vnútro sa stáva posvätným miestom.

Spoločnosť v taoizme

I Lao-c' verí, že vládca by mal byť pre svoj ľud cnostným vzorom. Avšak mravný ideál sa nedosahuje učenosťou ako v konfucianizme, ale prostotou a jednoduchosťou. Vládca má byť múdрым vodcom, ktorý šíri vládu tao v celej ríši, pretože kde panuje tao, tam vládne mier.

Muo Ti

Mohizmus je tretím veľkým filozofickým systémom starovekej Číny. Jeho názov odvodzujeme od filozofa menom Muo Ti (Mo-c'; 500 – 396 pr. Kr., podľa iných zdrojov približne 479 – 381 pr. Kr.). Mohizmus je praktickou filozofiou zameranou na prospech (princíp pragmatizmu) – prospech pre obyvateľov krajiny a jednotlivca. Hlavným mottom mohizmu je: „Napomáhať všeobecnému blahu a bojovať proti zlu.“ Mohizmus zdôrazňuje pri vytváraní filozofie jej podrobenie praktickej životnej skúsenosti. Teória musí:

1. mať preverený základ, či je v súlade s harmóniou Nebies a starých vládcov,
2. byť verifikovaná skúsenosťou,
3. byť aplikovateľná.

Stredoveká čínska filozofia

Jin a Jang

Učenie o jin a jang sa nachádza už v konfuciánskej Knihe premien. Táto kniha v stredovekej Číne nadobudla veľkú vážnosť a to umožnilo, aby sa učenie o jin a jang stalo ústredným ideovým základom pre celú čínsku stredovekú filozofiu. Tento základ sa stal pôdou, na ktorej sa stretali a vzájomne ovplyvňovali doteraz aj úplne protikladné filozofické školy ako konfucianizmus a taoizmus. Jin a jang sa stalo stredom výkladu sveta. Celé učenie spočíva v myšlienke, že vo všetkom, čo jestvuje, pôsobia dva protikladné princípy – princíp mužský, aktívny a svetlý (jang) a princíp ženský, pasívny a tienistý (jin).

Tchaj-t'i tchu (taijitu), tradičný symbol reprezentujúci sily Jin a Jang. Bodky opačnej farby symbolizujú, že v každej zo síl sa nachádza aj opačná sila ako aj fakt, že aký je charakter danej sily záleží od pozorovateľa. **Jin** ("tmavé miesto, severný svah (kopca), južný breh (rieky), zamračené, zahalené") je tmavší element; pôsobí smutne, pasívne, tmavo, žensky a korešponduje s nocou. Jin je často symbolizovaný vodou a zemou. **Jang** ("svetlé miesto, južný svah (kopca), severný breh (rieky), slnečné svetlo") je svetlejší element; pôsobí veselo, aktívne, svetlo, mužsky a korešponduje s dňom. Jang je často symbolizovaný ohňom a vetrom. Jin (ženskosť, tma, pasívna sila) a Jang (mužská, svetlá, tvorivá sila) sú popisom doplnujúcich sa opakov a nie sú absolútne - preto hocijaká Jin a Jang dichotómia bude vyzeráť opačne z inej perspektívy. Preto sa príslušné vyššie uvedené pojmy k Jin a Jang neberú doslovne. Všetky sily v prírode majú obidva stavy, a tie sú neustále v pohybe. Na západe sa často Jin a Jang zle zobrazuje ako "zlo" a "dobro". Nesprávna je tiež interpretácia symbolu v zmysle farieb - Taijitu nesymbolizuje čiernu a bielu (alebo červenú) farbu ako opak (čierna nie je absenciou bielej), ale symbolizuje v analógii tmu a svetlo (tma je absenciou svetla a naopak).Každá vec sa dá popísať ako zároveň jin a jang.

Základné rysy čínskej filozofie

Za základný motív filozofického myslenia Číňanov možno považovať úsilie o harmóniu a rovnováhu spojenú s týmto „pozemským“ životom. Číňania neradi myšlienkovito experimentujú s posmrtným dňom. Vďaka tomu sa dopracovali k myšlienke súladu človeka s prostredím, ktoré ho obklopuje tu na svete, obzvlášť s prírodou v

prípade Lao-c'á. Úsilie o harmóniu a zlatý stred odvádza čínsky filozofický svet od všetkých extrémov, ktoré sú tak typické pre indickú filozofiu. Protiklady sú z vyššieho hľadiska pevne zjednocované, pričom Číňania majú stály zvyk pozorovať vo všetkých protikladoch pôsobenie aktívneho a pasívneho princípu (jin a jang).

S tendenciou nevylučovať protiklady a snažiť sa o ich syntézu súvisí pozoruhodná tolerancia čínskeho myslenia. Západnému svetu sa môže v niektorých reáliách javiť priam ako nepochopiteľná. Konfucianizmus, taoizmus a budhizmus medzi sebou myšlienkovo zápasili, avšak až na malé výnimky nikdy nedochádzalo k fyzickému, násilnému útlaku jedného náboženstva (filozofie) druhým. Takáto všeobecná tolerancia bola možná aj vďaka tomu, že čínske obyvateľstvo nevyznávalo žiadne určité náboženstvo. Ľud vyhľadával podľa potreby či záľuby kňaza jedného, či druhého kultu. Čínske myslenie tak možno skutočne spojiť so svetským charakterom, pričom jeho ťažisko je situované priamo tu na zemi. Čínsku filozofiu charakterizuje tiež humanizmus, ktorý presadzuje do ústredného záujmu mysliteľov človeka a jeho súlad s prírodou, alebo v prípade konfucianizmu sa tento humanizmus prejavuje ako záujem čínskeho filozofa o plné rozvíjanie človeka samého. Posledný základný rys myslenia starej Číny spočíva v konštatovaní, že čínska filozofia je vo svojej podstate etikou, pretože ako svoj konečný cieľ vidí návod k správne správaniu a konaniu.

Záver

Poznanie čínskej filozofie ako i celej čínskej kultúry preniklo do Európy veľmi neskoro. Známa je cesta benátskych kupcov s Marcom Polom na konci 13. storočia, ktorí sa dostali až na dvor čínskeho cisára. Ich správy o prekvitajúcej, vzdialenej ríši však boli považované za výmysly. Prvým významným európskym mysliteľom, ktorý pochopil veľkosť a kultúrnu vyspelosť Číny, bol Leibniz. Dôkladnejšia znalosť čínskeho filozofického myslenia sa v Európe spája až s 18. storočím a s menami ako Diderot, Voltaire alebo Goethe. Zvláštnosti čínskeho filozofického ducha v špecifickej, jemu vlastnej geografickej, dlhodobej izolácii, vytvorili pozoruhodnú a tolerantnú kultúru, ktorá dokáže konkurovať svojou starobylosťou, umením, múdrosťou i politikou celému západnému svetu. Na tomto kultúrnom diele sa rozhodujúcim spôsobom podieľali myslitelia, ktorých dielo pôsobí až na prah súčasnosti.